

Pauline Kok

Het vergeten kamp

*Het waargebeurde verhaal van een
Nederlands meisje in een Jappenkamp*

Bij de Nederlandse editie

Na vijftenzestig jaar heb ik eindelijk de moed gevonden om op te schrijven wat al zo lang mijn geest en herinnering kwelt. Het was niet eenvoudig – het was zelfs heel zwaar en ik moest er een hoge prijs voor betalen. Het leidde tot slapeloze nachten, tranen van pijn en soms een bittere woede over het leed dat machteloze vrouwen en onschuldige kinderen is aangedaan door sadistische Japanse soldaten.

Jarenlang heb ik geworsteld met de vraag waarom die soldaten zo wreed en meedogenloos waren jegens vrouwen en kinderen. Toen ik meer over hun cultuur en manier van denken had geleerd, begon ik iets te begrijpen van hun innerlijke conflict. De Japanse soldaten hadden een uitstekende training gehad en op hun twaalfde was hun al militaire discipline bijgebracht. Ze waren geïndoctrineerd met het idee dat vechten en sterven voor hun keizer en land de hoogste eer was die ze konden behalen – overgave was geen optie.

Nu zouden deze trotse soldaten, gekleed in hun onberispelijke uniformen en gewapend met geweren en bajonetten, nooit de kans krijgen om te vechten en te sterven voor hun keizer. Ze moesten gevangenen bewaken – in ons geval vrouwen en kinderen. Dat moe-

ten ze hebben ervaren als eerverlies, als een schandelijke vernedering, en wij waren de slachtoffers van hun gevoelens. Maar bracht het begrip dat ik op veel latere leeftijd kon opbrengen ook vergiffenis?

Ik slaagde erin mijn emoties zo te sturen dat ik kon leven met wat ik had meegemaakt. Want vergeten zal ik het nooit, en ik ben er zeker van dat dat geldt voor alle overlevenden van de Japanse concentratiekampen. Is er ruimte voor vergiffenis? Betekent het feit dat ik erover kan spreken of schrijven dat ik het heb vergeven?

Deze wrede oorlog ligt nu ver achter ons. De volwassen generatie van toen is al lang overleden. Mijn ouders spraken er niet over. De kinderen uit die tijd zijn opgegroeid met de zware last van de mishandelingen, het verdriet en de angst, en die last dragen ze nog steeds.

Ik ben een van hen. We zijn nu ouder. We hebben relaties, een gezin, velen van ons hebben kinderen. Ons hele leven hebben we die periode met ons mee getorst, in afgesloten laden vol herinneringen en emoties. Onze echtgenoten of partners waren niet op de hoogte van wat er al die tijd geleden was gebeurd. Onze kinderen wisten het niet.

In de loop van de jaren zijn er wel pogingen gedaan om iets te weten te komen over wat er was gebeurd. En ja, nu we zo veel ouder zijn, proberen sommigen van ons het wel, maar ze blijven altijd op veilig terrein.

Een beetje lacherig werd er iets grappigs verteld. Er werd gesproken over simpele dingen, zoals het gebrek aan water op de wc – waar uiteraard ook geen toiletpapier was –, waardoor we altijd vies waren en stonken, en wat tot gevolg had dat de kinderen hun handen afveegden aan het gras. Of over de eindeloze regenbuien, die zeer welkom waren, vooral bij de kinderen, omdat ze dan in de modder

konden spelen en glijden tot ze eruitzagen als chocoladepoppen. Er werd gesproken over de lange barakken, waar iedereen elkaars gesprekken kon volgen, gesprekken die vaak luidruchtig en vulgair waren.

Maar de pijnlijke, aangrijpende dingen werden verzwegen: het gevaarlijk bevulde drinkwater, de dysenterie, de gezwollen buiken en de malaria-aanvallen met dagenlange hoge koorts of verlammele lethargie. De ruziende en schreeuwende moeders, die de onzekerheid en wanhoop niet aankonden en hun kinderen steeds vaker sloegen of zich van hen afkeerden. Het bloedende tandvlees, de etterende zweren, de gezwollen, pijnlijke buiken vol wormen en vocht, het vernederende buigen voor de Japanse bewakers, de zweepslagen en de klappen, en de meedogenloze straffen waarvan we niet wisten waarom we ze kregen.

Niemand had het over de elfjarige jongens die bij hun moeder werden weggehaald, zonder dat we wisten of we ze ooit zouden weerzien. En er werd gezwegeu over de luizen, de stinkende bedwantsen, die ontstoken, opengekrabde plekken op onze huid veroorzaakten, de maden, de muggen en de altijd aanwezige vliegen. Niemand sprak over het uren achtereen stilstaan in de brandende zon, om te worden geteld en herteld. Er werd niets gezegd over de moeder die bij de poort stond toe te kijken terwijl haar dode kind op een open ossenkar werd weggereden. En ook niet over de chaos in haar geest, de vragen achter haar ogen, de slapeloze nachten en de histerie die steeds heftiger werd tot alles tot uitbarsting kwam in de vorm van gehuil, geschreeuw, ruzies en flauwttes.

En er werd al helemaal niet gesproken over de tijd daarna, over het onvermogen om weer te hopen en vertrouwen te hebben, over de achterdocht, de onzekerheid en het gevoel minderwaardig te zijn, over het feit dat we niet in staat waren te praten over die ellendige jaren onder Japanse terreur.

We leefden dag in dag uit met onze nachtmerries, de altijd aanwezige angst, de eenzaamheid, de wanhoop en de gedachten aan zelfmoord. Het was een gevecht dat we allen in ons eentje moesten voeren.

Er zijn een paar films gemaakt over de concentratiekampen, maar wat die laten zien komt nog niet in de buurt van hoe het werkelijk was. Tot op de dag van vandaag heeft Japan deze gruwelijkheden en oorlogsmisdaden nooit toegegeven. Dat is niets nieuws.

Het heeft me veel moeite gekost om dit boek te schrijven. Maar de wil om de jongere generatie bewust te maken van wat er al die jaren geleden is voorgevallen was sterk. Dit is een ontbrekend deel van de geschiedenis dat door Japan niet wordt erkend. Ik heb er nooit over gesproken. Mijn man en kinderen wisten niet dat mijn jeugd op mijn negende voorbij was. Maar ondanks al het zwijgen rondom ons, de overlevenden van de Japanse interneringskampen, ben ik er diep vanbinnen van overtuigd dat wij de oorlog hebben gewonnen. En dat dit deel van de geschiedenis nooit vergeten zal worden.

Voorwoord

In 1942 overmeesterde Japan de Koninklijke Nederlandse Marine in de Javazee en joeg negenhonderd mannen de dood in. Niet lang daarna gaf het Nederlandse leger in Indonesië zich over aan de Japanners, eerst in Java en vervolgens in Sumatra, twee van de grootste eilanden van de Indonesische archipel.

Het Japanse leger veroverde gaandeweg heel Sumatra en maakte daarbij gebruik van de vijandelijkheid van een deel van de Indonesische bevolking, dat zich al voor de komst van de Japanners bezighield met tegen Nederland gerichte sabotageacties. Atjeh, de noordelijkste provincie van Sumatra, was een van de gevaarlijkste gebieden, met vele geheime guerrillatroepen die de Japanse soldaten maar al te graag wilden helpen.

Toen het Japanse leger het hele eiland in zijn macht had, lieten ze veel Indonesische soldaten gaan, maar de Europese mannen hielden ze gevangen en die lieten ze overal in Sumatra dwangarbeid verrichten. Deze mannen werden geïnterneerd in kampen en moesten schuilkelders bouwen op vliegvelden, in raffinaderijen en havens.

Het grootste deel van de soldaten die in Noord- en Centraal-Sumatra in Japanse handen vielen, werd verzameld in Belawan, een

havenplaats bij de hoofdstad Medan, waarvandaan ze naar Birma werden vervoerd om te werken aan de Birmaspoorlijn.

Meer dan vierduizend mannen lieten het leven in Birma en werden daar begraven. Vaders, opa's en zonen stierven eenzaam, alsof niemand zich om hen bekommerde. Tot het einde van de Tweede Wereldoorlog wisten hun echtgenotes, moeders en kinderen niet waar deze mannen waren, en in de meeste gevallen is nooit bekend geworden wanneer en hoe ze zijn gestorven.

Ondertussen zaten Nederlandse vrouwen en kinderen vast in concentratiekampen en wat er daar met hen gebeurde is altijd een onderwerp geweest dat werd vermeden en liefst vergeten. De erbarmelijke omstandigheden – zoals de wreedheid van de Japanse soldaten die zich vermaakten met het vernederen, martelen en koelbloedig vermoorden van deze vrouwen en kinderen – zijn onvoldoende gedocumenteerd.

Sinds 1945 hebben talloze boeken, documentaires en films de wereld een beeld gegeven van de gruwelijkheden die tijdens de Tweede Wereldoorlog overal ter wereld plaatsvonden, maar vreemd genoeg bleven één groep mensen en één plek op aarde onderbelicht. Er zijn pogingen ondernomen om documentaires te maken over de concentratiekampen in Indonesië tijdens de Japanse bezetting, maar deze toonden niet de volledige omvang van het onrecht dat deze onschuldige, weerloze vrouwen en kinderen werd aangedaan; de films tonen slechts een fractie van de ellende – de honger, het geweld, de ziekten, de jongens die bij hun moeder werden weggehaald, de vele sterfgevallen. Om nog maar te zwijgen van de gevolgen die een leven lang voortduren: de verbittering die voorgoed in de harten van de slachtoffers zit opgesloten, de minderwaardigheidscomplexen en de zelfmoordgedachten.

Dit is slechts een van de redenen waarom ik nu, vijftenzestig jaar nadat keizer Hirohito de capitulatie tekende, over mijn ervaringen in deze kampen moet schrijven. Natuurlijk zijn er vele andere rede-

nen, maar de belangrijkste is het besef dat als mijn generatie er niet meer is, er geen getuigen meer zijn om het geschiedenisboek te openen dat Japan het liefst voorgoed gesloten houdt. Hirohito heeft de talloze moorden op oorlogsslachtoffers nooit toegegeven en tot nu toe heeft Japan elk aspect van dit duistere verleden ontkend, en het zou een tragedie zijn als alles in de vergetelheid raakt.

Daarom voelde ik vijftenzestig jaar later de behoefte om op te schrijven wat ik zo lang had onderdrukt. Daarom heb ik de moed gevonden om de afgronden van mijn geheugen te openen, wetend dat ik daarmee deels zou vernietigen wat ik in de jaren na de oorlog zelf had verworven en opgebouwd.

In die vijftenzestig jaar moesten wij overlevenden vechten om terug te keren naar een normaal leven, en nog steeds dragen wij de last van de vernederingen, het geweld en de depressies. Weggestopte emoties hebben blijvende schade aangericht. Angst en paniek, wanhoop en verdriet hebben verwarde mensen voortgebracht die de rest van hun leven moeten proberen de verandering en de beperkingen het hoofd te bieden die het gevolg zijn van aanhoudende wreedheid, doodsangst en sadisme.

Toen waren we kinderen – argeloze, onschuldige jongens en meisjes – nu zijn we mannen en vrouwen bij wie het stempel van de Japanse wreedheid voorgoed in het geheugen is geprent. En dat is de echte nasleep van de oorlog: de pijnlijke herinneringen aan wat nog steeds zwarte pagina's in de geschiedenis zijn.

Toch zal er nooit een eind aan komen als we onze emoties niet onder ogen zien, ze accepteren en innerlijke vrede vinden. Maar misschien zijn we niet geschapen om vrede te vinden, maar juist om vrede te brengen.

Langsa – thuis

Langsa, Sumatra, 1942

Het zachte gebrom van de vliegtuigen in de verte zwol aan, en op dat moment begonnen de sirenes te loeien. Ik trapte harder op papa's fiets, die veel te groot voor me was, en de mensen op straat renden opeens allemaal dezelfde kant op. Iedereen zweeg. Het enige wat ik hoorde was het geluid van blote voeten op het asfalt toen ze langs me liepen. Sommigen konden niet zo snel, omdat ze een kar met kinderen trokken of baby's op hun rug droegen. Maar de mensen die schoenen droegen, en die bijna net zo snel waren als ik op mijn fiets, waren het moeilijkst te ontwijken. Het was de tweede keer die week dat de vliegtuigen ons naar de schuilkelders joegen, die op alle straat-hoeken waren gebouwd.

De vliegtuigen die nu met donderend geraas over onze hoofden vlogen, wakkerden mijn angst aan en de pijn in mijn zij verhevigde. Net op het moment dat ik de schuilkelder aan het einde van de afdalende straat bereikte, raakte ik de macht over het stuur kwijt. De fiets begon te wankelen en belandde in de greppel, waarbij het achterwiel hard tegen mijn knieën sloeg. Terwijl ik onder het wiel ineenkromp en omhoog keek naar de vliegtuigen, leek het alsof ik boven de sirenes uit mijn hart kon horen bonken. Onder alle vleugels was een rode bal te zien, en in een toestel zag ik het silhouet van

iemand die in de cockpit zat. Het was maar een flits – en toen waren ze weg.

Ik liet de fiets liggen en dook de schuilkelder in, waar ik werd omhuld door duisternis en de vochtige stank van zweet en angst. De geluiden klonken hier anders. Er waren geen sirenes; het enige wat ik hoorde was onderdrukt gesnik, sussend gefluister en huilende kinderen. Mijn knieën brandden en waren nat, maar de duisternis van de bunker voelde prettig en veilig – niemand kon mij zien en ik kon niemand zien. We waren allemaal anoniem en allemaal gelijk, want hier was iedereen bang.

Pas veel later, toen de sirenes zwegen, durfden we de schuilkelder te verlaten. Buiten was het rustig en de zon had zijn felheid verloren; we moesten meer dan een uur binnen hebben gezeten. Terwijl iedereen zich uit de voeten maakte, viel het me op met hoeveel mensen we in die krappe ruimte hadden gezeten. Schuilkelders waren relatief klein, niet groter dan een gemiddelde slaapkamer, en het plafond was heel laag. Indonesiërs, Hollanders, ook een paar Chinese vrouwen. Even verdwenen de rassenverschillen naar de achtergrond door de ervaring die we met elkaar hadden gedeeld: we hadden allemaal opgesloten gezeten in dezelfde stinkende duisternis en allemaal hadden we de hoop gekoesterd dat het snel voorbij zou zijn.

Dankbaar zoog ik de frisse lucht naar binnen en ik liep om het heuveltje van de schuilkelder heen om papa's fiets te zoeken, maar hij lag niet meer op de plek waar ik hem had achtergelaten. Ik besloot te wachten tot het minder druk was om verder te zoeken, en leunde tegen het heuveltje aan om mijn knieën te inspecteren. Ze waren flink geschaafd en er zat bloed op. Het deed pijn, maar ik maakte me geen zorgen. Ik had wel vaker schaafwonden en die genezen altijd. Stijfjes kwam ik overeind toen ik de laatste mensen in de verte zag verdwijnen.

Nadat ik twee keer om het heuveltje heen was gerend, moest ik

accepteren dat de fiets was verdwenen. Ik zuchtte. Het was heel erg dat ik de fiets kwijt was. Mama zou woedend zijn. Papa gebruikte hem iedere ochtend om naar zijn werk te gaan; hij was het hoofd van de enige Hollandse lagere school in Langsa.

Langsa is een kleine stad op Sumatra. Sumatra is een van de grootste eilanden van Indonesië en was in die tijd een Nederlandse kolonie. De vele Hollanders die in Indonesië woonden, bezaten thee- en rubberplantages, werkten in de twee olieraffinaderijen, voor de overheid of als leraar op een van de talrijke Hollandse scholen. Ook de Indonesische kinderen gingen naar Hollandse scholen en leerden daar de Nederlandse taal. En andersom leerden de meeste Hollandse kinderen Indonesisch omdat ze zo'n nauwe band hadden met de Indonesische bedienden in hun huishouden. Verreweg de meeste kinderen in Langsa waren tweetalig.

Ik was in Indonesië geboren, dit was het enige leven dat ik kende en ik voelde me helemaal thuis in Langsa. Ik was erg gehecht aan mijn vele vrienden, van wie sommigen half Indonesisch waren, omdat hun Hollandse vader met een Indonesische vrouw was getrouwd. Ik hield veel van onze bedienden, Sitah en Hassan, meer zelfs dan van papa en mama. Ze waren lief en geduldig, ze schreeuwden nooit tegen ons als we stout waren en ze waren er altijd, niet alleen als papa en mama om wat voor reden dan ook niet bij ons konden zijn. Sitah en Hassan waren getrouwd en hadden hun eigen verblijf achter in het huis, waar ze sliepen, zich wisten en hun eigen maaltijden bereidden. Ze kookten buiten op een klein houtvuur tussen een paar bakstenen. Pap en mam vertrouwden ze onvoorwaardelijk, want wij kwamen voor hen op de eerste plaats en ze behandelden mij, mijn zusjes Easabella en Emma-M, die nog heel klein waren, en mijn jongere broer Simon alsof we hun kinderen waren.

Sitahs belangrijkste taak was om voor de kinderen te zorgen. Hassan was verantwoordelijk voor wat er in het huis gebeurde,

maar als hij klaar was met zijn werk, nam hij Simon onder zijn hoede. Simon, die toen vijf was, was stil en een beetje verlegen, en het leek alsof hij alleen gelukkig was in de buurt van mama. Omdat hij de enige jongen in ons gezin was, was hij mama's lieveling en dat stak ze niet onder stoelen of banken. Easabella en Emma-M waren te jong om het te merken, en ik maakte mezelf wijs dat ik het niet erg vond; ik kreeg aandacht van papa en, beter nog, ik had Peter, mijn beste vriend. Ik wenste dat Peter mijn broer was.

Inmiddels was ik moe geworden van het rondrennen met mijn bebloede knieën op zoek naar papa's fiets. Ik leunde met mijn rug tegen het heuveltje, liet me naar de grond zakken en sloot mijn ogen. De wind voelde koel en prettig op mijn gezicht. Ik drukte het schuldgevoel over de fiets weg, maar onmiddellijk kwamen er verontrustende gedachten aan de afgelopen paar weken voor in de plaats.

Pap en mam en al hun vrienden waren zo zenuwachtig en prikkelbaar, en ze stopten altijd met praten als er kinderen in de buurt waren. Opeens waren overal die schuilkelders verschenen en werd ons verteld dat we zo'n kelder in moesten zodra de sirenes klonken. Die sirenes weergalmden door de hele stad en als de Indonesiërs ze hoorden, begonnen ze gebeden te mompelen, gevolgd door bezweringen om het gevaar en de kwade geesten op een afstand te houden. Ik had die spreuken zo vaak gehoord dat ik ze bijna zelf kon opzeggen, maar mama wilde ze niet horen.

Opeens vlogen er hoog in de lucht vliegtuigen over onze stad, en papa legde uit dat de rode bal op de onderkant van de vleugels de Japanse vlag was. Ook de kranten hadden het over de Japanners en stonden vol met foto's van soldaten en artikelen die waarschuwden voor Japanse invasies.

Het leven was anders geworden. Alles voelde onbehaaglijk. Het was alsof niemand echt wist wat ons te wachten stond. Onzekerheid en angst hadden onze kleine stad in hun greep.

De scholen waren ook dichtgegaan, maar dat vond ik niet erg. Nu had ik meer tijd om rond te dolen op plaatsen waar ik van mama niet mocht komen. Papa ging regelmatig 's avonds weg en dan zag ik mama soms nagelbijtend door de kamer ijsberen. Dat maakte me achterdochtig. Mama was trots op haar handen; ze waren groot en slank, met mooie, lange, gelakte nagels. Een week geleden had ik haar huilend zien proberen die nagels te herstellen.

De laatste twee zondagen hadden we ook de brunch bij onze buren, oom Cor en tante Maggie, overgeslagen. Dat waren goede vrienden van papa en mama die twee zonen hadden, Kees en William. De zondagse brunches waren begonnen nadat oom Cor een groot zwembad had laten aanleggen in hun achtertuin en de jongens mij op een dag hadden uitgenodigd om te komen zwemmen. Dat hoefden ze geen twee keer te vragen. We trokken sprintjes door het water en meestal won Kees of William, want zij konden heel goed zwemmen.

Maar als het aankwam op hardlopen of in kokospalmen klimmen, dan was ik ze allebei de baas. Hassan had me geleerd hoe je in palmbomen kon klimmen met een sterk touw om je enkels. Door gebruik te maken van de dikke, horizontale groeven van de overhellende boom, kon ik bijna naar de top lopen, waar ik met mijn vingertoppen de grote groene vruchten kon aanraken die in bosjes onder de bladeren hingen.

De jongens kwamen maar halverwege, waarna ze zich met een rood hoofd en een heleboel smoesjes naar beneden lieten glijden. En dan, als ze niet keken, liet ik een kokosnoot op hun hoofd vallen. Natuurlijk moest ik daarvoor boeten als ik beneden kwam; ze gooiden me altijd in het zwembad.

Als wij met zijn drieën lol aan het maken waren, nodigde ik Simon uit om mee te doen, maar dat deed hij nooit. Simon was ook een doetje als het om zwemmen ging; hij wilde niet nat worden. Hij wilde niet eens met Easabella en Emma-M in hun babybadje, hoe-

wel hij beweerde dat dat was omdat ze erin plasten en hij het koud kreeg van het water.

Oom Cor en papa hadden elkaar leren kennen in het voetbalteam waarin ze beiden speelden en toen het zwembad er eenmaal lag, ontwikkelden de volwassenen al gauw de gewoonte om de zondag gezamenlijk bij het zwembad door te brengen. Ze bespraken van alles, van het gedrag van de kinderen tot lastige situaties met de plaatselijke bevolking.

Oom Cor was een legerofficier en soms was hij er niet omdat hij dienst had, maar dan speelden papa en de dames samen kaart of hielden ze toezicht op de partijtjes Monopoly of schaak die Kees en William graag speelden. En na de spelletjes en de vrolijkheid genoten we van de zondagse rijsttafel, bereid door Sitah en de kokkin van tante Maggie.

De twee vrouwen waren uitstekende koks en het was een genot om ze aan het werk te zien. Ze wreven verse, rauwe kippenpoten in met Indonesische specerijen. Ze baktten grote bananen tot ze in bruine, zoete lekkernijen waren veranderd. We zagen grote garnalen sterven en in één klap roze worden als Sitah ze in het kokende water liet vallen. Ze bereidden gezouten visjes ter grootte van sardientjes, en de geur hing de hele ochtend in de lucht, waardoor we al voor de lunch honger kregen.

Deze rijsttafelgerechtjes werden buiten klaargemaakt op kleine, open vuurtjes omringd door een muurtje van grote bakstenen. De kookplaats was altijd smetteloos schoon geveegd en naast de bakstenen lagen keurig gespleten houtblokken, die precies in de ruimte tussen de warme, geblakerde stenen pasten. Het voedsel werd bereid in zwarte wadjangs, die houten handvatten hadden zodat je je handen niet brandde. De kokkinnen zaten ontspannen op hun hurken voor hun vuur. Ze roerden met lange houten lepels of staarden rustig naar het pruttelende voedsel terwijl het zijn heerlijke smaak kreeg.